

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Vztah ctnosti a štěstí podle Platóna a Aristotela

Bakalářská práce

Vypracovala: Denisa Gnolová

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kružíková, Ph.D.

Praha, 2021

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci napsala sama za pomoci pramenů a literatury, které jsou řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 29.7.2021

.....

Denisa Gnolová

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce, paní doktorce Mgr. Janě Kružíkové, Ph.D., za pomoc, cenné rady, ochotu, laskavý přístup, trpělivost, důvěru a především za investovaný čas při vzniku této práce. Současně bych chtěla poděkovat všem působícím na Fakultě humanitních studií pod Katedrou filosofie, se kterými jsem se v rámci všemožných kurzů měla možnost setkat, jelikož tito vzbudili můj zájem o filosofii.

Abstrakt

Tato bakalářská práce pojednává o pojmech ctnost a štěstí v rámci antické tradice a jejich vzájemném vztahu. Reflektuje, jak na tyto koncepce nahlíží dva nejvýznamnější antičtí filosofové Platón a Aristoteles, pro jejichž filosofii jsou ctnosti naprosto klíčové. První část je věnována obecným definicím ctnosti a štěstí, jak byly chápány v antice, aby si o nich čtenář udělal představu. Druhá část je zaměřena na Platónovo podrobnější pojetí výše zmíněných témat. Ve třetí části je předveden Aristotelův detailní pohled. Čtvrtou částí, a tedy závěrem, práce je srovnání pojetí vztahu mezi ctnostmi a štěstím podle těchto dvou autorů.

Klíčová slova

Platón, Aristoteles, filosofie, antika, ctnost, štěstí, dobro, cíl, život, rozumnost, vědění, moudrost, spravedlnost.

Abstract

This bachelor's thesis deals with the concepts of virtue and happiness in the ancient tradition and the relationship between those two. It reflects how the two most important ancient philosophers, Plato and Aristotle, see these concepts, for whose philosophy the virtues are absolutely crucial. The first part is devoted to general definitions of virtue and happiness, as they were understood in Antics, to give the reader a short conception of them. The second part focuses on Plato's more detailed conception of the above-mentioned topics. In the third part, Aristotle's detailed view is presented. The fourth part, and thus the conclusion, is the comparison of the concept of the relationship between virtue and happiness according to these two authors.

Key words

Plato, Aristotle, philosophy, Antics, virtue, hapiness, goodness, purpose, life, rationality, knowledge, wisdom, justice.

Obsah

1.	ÚVOD	1
2.	CTNOST	4
2.1.	První zmínky o ctnosti	4
2.2.	Vymezení pojmu ctnost	4
3.	ŠTĚSTÍ	7
3.1.	Vymezení pojmu štěstí	7
3.1.1.	Eudaimonismus	8
4.	VZTAH CTNOSTI A ŠTĚSTÍ PODLE PLATÓNA	9
4.1.	Platónovo pojetí ctnosti	9
4.1.1.	Čtyři ctnosti podle Platóna	10
4.2.	Dobry život dle Sokrata	11
4.3.	Štěstí	12
4.3.1.	Štěstí ve spojitosti s věděním, rozumností a moudrostí	13
4.3.1.1.	Vědění	14
4.3.1.2.	Moudrost	15
4.3.2.	Štěstí a spravedlnost	16
4.3.3.	Štěstí v obci	17
4.3.3.1.	Strážci jakožto opatrovníci štěstí v obci	18
4.3.4.	Štěstí a ctnosti	19
5.	VZTAH CTNOSTI A ŠTĚSTÍ PODLE ARISTOTELE	21
5.1.	Aristotelovo pojetí ctnosti	21
5.1.1.	Mravní (etické) ctnosti	22
5.1.2.	Rozumové ctnosti	23
5.1.2.1.	Praktická moudrost	24
5.1.2.2.	Záměrná volba	24
5.1.3.	Aristotelovo pojetí ctnosti jako střednosti	25
5.2.	Eudaimonia	26
5.2.1.	Eudaimonia jakožto nejvyšší dobro	27
5.2.2.	Eudaimonia jako cíl pro lidský život	28
5.2.3.	Eudaimonia a ctnosti	28
6.	SROVNÁNÍ PLATÓNOVA A ARISTOTELOVA POJETÍ VZTAHU CTNOSTI A ŠTĚSTÍ	30
7.	ZÁVĚR	34
8.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	35

1. ÚVOD

Co se člověku vybaví, když se řekne štěstí? V dnešní dynamické době plně pokroků, změn a spěchu je velmi těžké se na okamžik zastavit a zamyslet se nad tímto abstraktním pojmem. Vše rychle běží kupředu, ať jsou to technologie, které nám mají usnadnit život, nebo kterékoliv služby, poslední dobou už ne tolik orientované na jednotlivce, jako spíše na celou společnost. A právě tento spěch, kterého si lze povšimnout nejen na ulicích, ale také uvnitř duší lidí, třeba i mých přátel a celkově mého okolí, mě čím dále více poněkud děsí. Postupně se více a více okrajuje společně trávený čas, snižuje se kvalita těchto strávených chvil a člověka tak nějak vnitřně sklížíje pocit neustálého napětí. Život se začal měnit v pomyslnou soutěž o to, kdo bude lepší snad v čemkoli, na co si vzpomenete. Lidé dnešní generace pomalu ztrácí skromnost a pokoru. To mě donutilo zamyslet se nad tím, které hlavní vlastnosti by měl člověk mít, které jsou potřeba proto, aby byl dobrý ve své podstatě. Dobro jako jediné nám přetrvalo z dob antiky, téměř nikdo by Vám na otázku ‚zda chce být v životě dobrým nebo špatným člověkem‘ neodpověděl, že se přiklání k té druhé možnosti, už jen z principu. Podle mého, poněkud smutného ale dosti reálného, názoru však na světě bohužel převládá zlo a špatní lidé převažují ty opravdu dobré. Co je však nejhorší, je fakt, že se ve většině situací zlu podaří zvítězit nad dobrem.

O dobru ostatně přemítali filosofové již v antice, nejslavnější a dnes nejvíce citovaní autoři této doby Platón i Aristoteles stavěli na dobrém životě veškeré lidské jednání. Podle nich by dobrý život měl být základním a jediným cílem každého jedince, a tak by měl také jednat. Kéž by byly tyto moudré řeči opět vyslyšeny a svět se díky tomu dal snad alespoň zčásti do pořádku. Otázka základních lidských hodnot a životního cíle se promítá do jednání každého z nás. V antice existovala nauka o ctnostech, kterým se měl každý občan učit a na nich zakládat své chování, dnes však představa důležitosti ctností pro lidský život prakticky vymizela. O to více mě zajímaly počátky etiky ctností a také to, zda nějak souvisí právě se štěstím, kterého sice většina z nás chce dosáhnout, ale každý může své štěstí spatřovat v něčem jiném. Také proto jsem se chtěla více dozvědět o tom, jak se to s těmito koncepcemi mělo v antice a proto o nich pojednávám ve své bakalářské práci.

Co to vlastně štěstí je, jak ho lze dosáhnout a je vůbec možné ho dosáhnout? Na tyto otázky se pokusím v rámci své bakalářské práce odpovědět, protože přesně takto se mi

usadily v hlavě a již několikrát mě donutily zamyslet se nad sebou, svým životem, tím, co prožívám a co pro mě vlastně znamená ‚být šťastná‘. Co vlastně člověk potřebuje k tomu, aby byl šťasten? Bude zajímavé porovnat si pohled na štěstí, jaký ho měli lidé v antické kultuře a jaký pohled na něj může mít člověk v dnešní době.

Mé zkoumání tedy směřuje k výše zmíněným antickým filosofům Platónovi a Aristotelovi, skrze jejichž díla se budu snažit reflektovat zaprvé, co jsou to ctnosti a jaký význam mají pro lidský život, jakou v něm hrají roli. Druhým tématem bude štěstí, neboli v řečtině známý pojem *eudaimonia*, a co přesně v rámci antické tradice znamená. Za třetí se pokusím ctnosti a štěstí spojit dohromady a zjistit, zda je mezi nimi nějaký kauzální vztah či zda spolu vůbec nesouvisí a odkrýt, jak na tento vztah pohlíží oba filosofové. Toto je stručně nastínění ústředních témat bakalářské práce.

Bakalářskou práci bychom mohli pomyslně rozdělit na čtyři části. V první části budou z obecného hlediska specifikovány ctnost a štěstí, což bude provedeno pomocí souhrnných výkladů např. z *Filosofického slovníku*, aby si čtenář udělal alespoň malou představu, co tyto pojmy znamenají, jelikož ho budou provázet po celou dobu práce. Druhá část bude věnována Platónovi a jeho koncepci ctnosti a štěstí, přičemž závěrečná kapitola prozradí, jak Platón pojímá souvislost mezi těmito dvěma pojmy. Třetí část bude tematicky obsahovat úplně to samé, jako část předchozí, jen bude na vše nahlíženo z Aristotelova pohledu. Aristotela jsem zařadila jako druhého, protože to byl Platónův žák a některými svými koncepcemi tak na Platóna navazuje, přičemž ne vždy s ním v jeho myšlenkách souhlasí. Poslední částí bakalářské práce bude srovnání Platónova a Aristotelova pojetí vztahu mezi ctnostmi a štěstím. Vlastně tedy takové shrnutí toho, čemu se celá práce věnovala a současně promítnutí, zda se spolu tyto dva v něčem shodují a zda si v něčem rozporují.

Za cíl této bakalářské práce si kladu snahu o vysvětlení pojmů ctnost a štěstí, shrnout Platónovo a Aristotelovo pojetí těchto dvou pojmů nejprve samostatně a později jejich vzájemný vztah mezi sebou. Nejvyšším cílem však bude porovnání Platónova a Aristotelova pohledu na vztah mezi ctností a štěstím, kterému se budu věnovat v samotném závěru práce.

Základní literaturou pro část věnovanou Platónovi pro mne byla většina Platónových dialogů, nejvíce však dialog *Gorgias* a *Ústava*. Současně mi byla velkým přínosem kniha, spadající pod sekundární literaturu, *Obec a duše*, která shrnuje nejvýznamnější motivy a

myšlenky Platónovy filosofie. Pro výklad Aristotelových koncepcí jsem nejhojněji citovala z *Etiky Nikomachovy*.

2. CTNOST

2.1. První zmínky o ctnosti

První zmínky o ctnosti jsou zasazeny již do archaického období Řecka, které se datuje zhruba od 8. až 5. století př. n. l. Pro toto období je typické vyprávění příběhů o herojských společnostech jakožto hlavních zprostředkovatelích morální výchovy. V archaické době je člověk charakterizován svými činy, které jsou nedílnou součástí jeho pověsti, jelikož je podle nich posuzován. Zde se objevuje termín *areté*, v původním znění tedy „*charakteristická a přitom vynikající schopnost nebo zdatnost (i činnost) nějaké věci nebo osoby*“¹, avšak už ve svém počátku způsobuje zmatky kvůli nedostatečně vysvětlující definici. V této době totiž nepojmenovává pouze charakterové vlastnosti člověka, jak tomu bude později, ale souvisí i s fyzickými ctnostmi, kterými člověk disponuje (síla, rychlost, apod.). Povahové vlastnosti jsou tedy odloženy na vedlejší kolej.

Příkladem ctnosti objevující se v tomto období by mohla být statečnost, jelikož ta se uplatňuje při uchovávaní pořádku nejen v domácnosti, ale i v celé společnosti. Statečnost jedince určuje jeho sociální roli vůči jiným osobám v dané kultuře. Na statečného člověka se druzí mohou spolehnout, což mu pomáhá při utváření sociálních vazeb, např. přátelství. Ctnosti tedy přisuzují člověku nějakou formu identity, která stanovuje, kým člověk je a kam patří, případně také jak s ním bude zacházeno a čemu je zavázán. Ctnosti, kterými jedinec disponuje se tedy vždy promítnou do kontextu celého společenství, jehož je součástí.

2.2. Vymezení pojmu ctnost

Samotná teorie ctnosti, v řečtině *areté*, v některých filosofických dílech se často objevuje jako pojem zdatnost², má několik komponent. Zaprvé bude potřeba stanovit definici samotného termínu ctnosti společně s charakterovými rysy, které lze jako ctnosti označit. Zadruhé, každá teorie ctnosti by měla umět objasnit, v čem samotné ctnosti

¹ HORYNA, Břetislav, a další. *Filosofický slovník*. 2. rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, citována str. 72.

² Pojem *zdatnost* se v průběhu bakalářské práce určitě objeví v pár citacích od různých autorů. Já osobně budu pracovat s pojmem *ctnost*, jelikož takto je nazývána u antických autorů více než zdatnost a je mi to pro tento důvod bližší. Autor jedné z citovaných knih však podává pro své používání výrazu *zdatnost* takovéto, pro mne velice zajímavé a vcelku trefné, zdůvodnění: „Pro překlad pojmu *areté* užívám výrazu „zdatnost“. Domnívám se, že vystihuje význam pojmu lépe než dnes běžnější „ctnost“, která je zatížena dědictvím křesťanské tradice na straně jedné a Kantem ovlivněného pohledu na vztah morálky a blaženosti na straně druhé.“ – Jirsa.

spočívají a uvést důvod, proč by mělo být pro člověka přínosné si je osvojit. Posledním úkolem by mělo být sdělení, zda se tyto ctnosti u každého člověka, nebo skrze kultury, liší. Tyto aspekty nutné pro vymezení pojmu ctnosti popisuje ve své knize *Elements of Moral Philosophy* americký filosof James Rachels, který zde ctnostem věnuje celou jednu kapitolu zahrnující je do tématu morálky³.

Ctnost vystupuje jakožto morální vlastnost, je to jakýsi sklon k dobrému a čestnému jednání, kterému jedinec navyknul či si ho vypěstoval. Obecně je to tedy nějaká dispozice konat dobro, a to povětšinou trvale. Ve *Filosofickém slovníku* bychom našli vymezení, že ctnost „označuje každou dokonale rozvinutou schopnost mravního chování člověka, jež je dosahována z jeho svobody permanentním cvičením a úsilím o mravní dobro“⁴. Se ctnostmi se tedy člověk nerodí, ale přivyká k nim v průběhu svého života, kdy je pak snahou a pílí v sobě utváří a vyvíjí. V rámci řecké obce, polis, byla ctnost „chápána jako souhrn vlastností a činností, kterými se jedinec projevoval jako dobrý občan pospolitosti“⁵. Ctnosti tak nutně souvisí s ideou dobra a dobrým životem, který jedinec vede. Současně se významně podílí na našich rozhodovacích procesech, protože my sami se na základě nich rozhodujeme například v tom, jaké lidi budeme okolo sebe vyhledávat, jelikož za takovým vyhledáváním stojí vždy nějaký účel, a ten nám, v tomto konkrétním případě, pak určuje, jaké ctnosti budeme od hledaných lidí očekávat. Člověk je totiž tvor společenský, potřebuje se obklopot lidmi, je tedy zřejmé, že bude mít nějaké očekávání od druhých závisících na jeho vlastních morálních hodnotách. Ostatně je nám známo z Platónových dialogů, že i sám Sókratés si uvážlivě vybíral své přátelé, se kterými rozmlouval, a celkově lidi, v jejichž společnosti trávil čas.

Charakterových rysů, které lze pokládat za ctnosti, je velká spousta, a tak se i jednotlivé teorie liší jedna od druhé. Nemělo by tedy smysl pokoušet se sestavit jejich seznam, jelikož by nikdy nemohl být úplný. Můžeme si však nastínit ty nejdůležitější, nejčastěji se opakující v rámci teorií ctností nebo v samotných antických dialozích. Platón mluví o spravedlnosti, jež je pro něj nejdůležitější, moudrosti, statečnosti a uměřenosti. Aristotelés jich popisuje minimálně sedmáct a dělí je do dvou skupin (rozumové a etické), přičemž jako příklady nám poslouží štědrost, velkorysost nebo poctivost. Vlastnosti spadající pod ctnosti se působením dějin a měnícím se způsobem života postupně

³RACHELS, James. *The Elements of Moral Philosophy*. 4. vyd. Boston: McGraw-Hill, 2003, citována str. 175.

⁴HORYNA et al. *Filosofický slovník*, str. 72.

⁵Tamtéž.

proměňovaly, či spíše se jejich seznam stále rozšiřoval. V období středověku se ukázal být důležitým řád, s nímž přišel pořádek, pilnost a spořivost. „*V současnosti se hovoří spíše o hodnotě mravního jednání než o ctnosti jednajícího*“⁶, do popředí se tak v poslední době stala morálka a otázka spolupráce napříč společnostmi, tedy tolerance a solidarita.

⁶HORYNA et al. *Filosofický slovník*, str. 72.

3. ŠTĚSTÍ

3.1. Vymezení pojmu štěstí

V návaznosti na výše objasněný pojem ctnosti, je potřeba vymezit druhý termín, se ctností úzce spojený, který bude dílčím pro tuto bakalářskou práci. Tím je řecké slovo *eudaimonia*, což je pocit duševního štěstí, jak ho popisují Horyna a kol. (2002) ve *Filosofickém slovníku*. Štěstí je jakési vnitřní blaho vznikající z ctnostného a dobrého jednání. V antických textech se pro výraz *eudaimonia* objevuje překlad blaženost, a to například u Aristotela. V jeho pojetí je blaženost vědomost toho, jak dobře žít, pouze však pro jedince, kteří chápou, co je skutečně dobré a důležité. Interpretace tohoto konceptu je ale sama nejednoznačná, jelikož samotné překlady *eudaimonie* jako *štěstí* či *blaženost* mají vlastní celkem různorodé definice. S oběma souvisí mylný pocit přechodné euforie, jelikož štěstí v podobě, v jaké bychom ho našli v novodobější literatuře, je pouze subjektivním dojmem, souvisí s mou vlastní osobou a nepřispívá nijak ke štěstí v rámci společnosti nebo obecně nějakého celku, s čímž by Platón zásadně nesouhlasil.

Štěstí je se ctností úzce spojeno, protože samo vychází ze ctnostného jednání. Pouze člověk vedoucí ctnostný život může dosáhnout blaženosti skrze svou duši. Je také nutné říci, že je štěstí něco netělesného, nepřichází skrze tělesné uspokojení a prožitky související s tělem, ale je vztaženo na stav duše, rozumu a mravnosti člověka, jak o tom píše Horyna a kol. (2002). Ctnost samozřejmě není jedinou podmínkou pro dosažení blaženosti, nejsou to entity neexistující jedna bez druhé. Sám Aristoteles sice chápal ctnost jako nutnou podmínku pro blažený stav, ale jakožto jediný předpoklad ji označil za nedostačující. Ctnosti však jedinci prospívají a jsou rozhodně tím, co nám umožní dosáhnout blaženosti, přičemž samotný dobrý život už je blažený sám o sobě.

Otázkou zůstává, co je to ten dobrý život, o kterém mluví jak Platón, tak Aristoteles. Souvisí s morálkou a dobrými mravy, jelikož pouze život jedince s vhodnými předpoklady pro to být dobrou lidskou bytostí je považován za dobrý. Předpokladem pro takový život jsou pak právě ctnosti, které dopomáhají jedinci k tomu, stát se dobrým. Sporná může být představa, v čem takový dobrý život vlastně spočívá. Podle Sokrata jsou určujícími aspekty rozum, pravda a duše a snaha o znalost těchto věcí v jedinci podmiňuje znalost všeho ostatního, co potom k naplněnému životu potřebuje. Co je však největším dobrem pro

člověka, je rozmlouvání o ctnosti, jelikož „rozpravy o ctnosti přinášejí člověku prospěch“⁷.

3.1.1. Eudaimonismus

Koncept eudaimonismus vychází z výše zmíněného *eudaimonia*. Je to koncepce vyzdvihující štěstí jakožto nejvyšší hodnotu a účel lidstva. Podle Horyny a kol. (2002) je eudaimonismus charakterizován jako „*filosoficko-etická učení, jež nejvyšší dobro nahlíží v dosažení osobního štěstí, blaženosti*“. I tady bychom tedy našli propojení mezi ctností a blažeností. *Eudaimonia* nemusí v tomto kontextu znamenat pouze nějaký blahý pocit, spíše reprezentuje stav, který jedinci říká, kdy jedná v souladu se svým svědomím, z čehož tento libý pocit vzniká. Cílem eudaimonismu je především dosažení vnitřního blaha, jedná se o životní cestu a postoj. Tento koncept zastával jak Sokrates, tak Aristoteles, což můžeme vyčíst z Platónových i Aristotelových děl.

⁷JIRSA, Jakub, Karel THEIN a Jakub JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*. Praha: Filosofía, 2014, citována str. 58.

4. VZTAH CTNOSTI A ŠTĚSTÍ PODLE PLATÓNA

V Platónových dialozích se o souvislosti ctností se štěstím dozvídáme skrze Sokratovy argumentace vyvstávající z různých rozhovorů, které vede. Ctnostem se napříč svými dialogy věnuje podrobně, dokonce každou jednotlivě popisuje a věnuje jim i celý dialog, avšak ve spojitosti se štěstím toho najdeme na pár odstavců. O to zajímavější bádání nás čeká.

4.1. Platónovo pojetí ctnosti

Platón spojuje ctnosti s postavením člověka ve společnosti, nebere tak v potaz pouze samostatného jedince, ale existenci společenství, ve kterém člověk přirozeně žije. Cestu ke ctnosti si podle něj lze vydobýt pouze činností rozumu, není možné si pouze osvojit nějaké vzorce chování a díky nim se k *areté* dopracovat, jelikož pak bychom nedostali čistou formu takové ctnosti, čímž bychom nikdy nemohli dosáhnout pocitu blaženosti, nejvyššímu cíli v životě člověka. Platón se tímto názorem řadí, společně se Sokratem a Aristotelem, ke směru popsanému výše, k eudaimonismu.

Podle Platónova Sokrata je ctnost základním dobrem, ze kterého pocházejí všechna ostatní dobra, tímto způsobem pak dobrý člověk nikdy nezažije zlo, ani po smrti. Je to dobro samo a lidé jsou pak dobří právě díky ctnosti. „*Jelikož zdatnost nás činí dobrými a dobro je vždy prospěšné, i zdatnost je prospěšná*“⁸, vše je však prospěšné pouze v momentě, kdy je to doprovázeno rozumem. Rozum podmiňuje spoustu kognitivních funkcí, kterými člověk oplývá, avšak v souvislosti se ctnostmi je pro nás důležitá teze, že rozum s sebou přináší vědění. Jirsa a kol. (2014) popisují dva druhy vědění, přičemž jedno je vědění o vědění, které je obecnější povahy a spíše bezobsažné. Druhé vědění závisí na jeho vlastním předmětu a stává se tak odborným věděním (např. lékařství, stavebnictví). Věděním se však v závěru stává vše, co lze nějakým způsobem učit. Tímto argumentem se Sokrates dobral k tezi, že i ctnost jako taková lze učit, je to něco naučitelného. V dialogu *Menón* se objevuje názor podporující tuto tezi a to takový, že lidé nejsou od přirozenosti jen dobří, protože pak bychom je museli hlídat, aby se nezkazili, protože dobří lidé jsou užiteční obcím, kde bychom je později potřebovali využít. Lidé se tedy musí stávat

⁸ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 74. Nutno podotknout, že autoři zde vycházejí z rozhovoru mezi Sokratem a Menónem v dialogu *Menón* (87d8-e4).

dobrymi učením, které tu vystupuje jako opak přirozenosti, a v tom případě dobro není přirozené⁹.

Ctnost však neznamená jen umění žít dobrý život, nýbrž figuruje v pozici záruky pro šťastný život, naše představa o šťastném životě tak bude díky ní naplněna¹⁰. Ctnostně jednající jedinec povede šťastný život, protože člověk „*uměřený, jak jsme řekli, je spravedlivý a statečný a zbožný, je tedy dokonale dobrý, a to, co dobrý dělá, dělá dobře a krásně, a kdo dobře jedná, je blažen a šťasten*“¹¹. Ctnosti jsou tedy zdrojem dobrého a úspěšného jednání a blaženosti dosáhne každý, kdo v sobě takové ctnosti chová.

4.1.1. Čtyři ctnosti podle Platóna

Platón ctnost rozděluje na části a to proto, že uvažovat o celé ctnosti by byl příliš těžký úkol¹². Ustavuje pak hlavní čtyři, které by podle něj měly být pro člověka nejdůležitějšími. Nejvýznamnější ctností ze všech je pro něj SPRAVEDLNOST, o níž Sokrates se svými společníky diskutuje v průběhu celého dialogu *Ústava*. Spravedlivý je podle nich každý působící podle své přirozenosti, tedy podle toho, co je mu vlastní. Přirozenost je obecně morálně přínosnější a také prospěšná pro duši, takže lze díky ní poznávat ctnosti a dojít k harmonii. Druhou ctností, kterou Platón zmiňuje, je MOUDROST, kterou reprezentují jedinci ve správě obce. Moudrostí je třeba disponovat proto, aby mělo nějaký smysl žít lidský život, jelikož právě ona stojí v základu naplnění lidského života. Podle Sokrata je jednoduše nutné, „*aby si každý muž vším způsobem opatroval to, aby byl co nejmoudřejší*“¹³, jedině pak může totiž být dobým mužem a žít šťastný život. V dialogu *Menón* to shrnuje takto: „*Ctnost musí být moudrostí, jelikož je prospěšná*“¹⁴. Třetí ctností je STATEČNOST, jejíž podstatu nalezneme u jedinců, kteří ji brání a bojují za ni, především vojáci. Pro statečnost jsou důležité dvě premisy: péče o náležitou výchovu a vzdělání, přičemž nadstavbou může být i osvobození se od nároku na hmotné statky a celkově jmění. Platón ji popisuje jako „*schopnost za všech okolností*

⁹ PLATÓN. *Menón* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 339-379, citována pasáž 89a-d.

¹⁰ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 18.

¹¹ PLATÓN. *Gorgias* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 233-335, citována pasáž 507c1-5.

¹² PLATÓN. *Lachés* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 59-86, citována pasáž 190c7-10.

¹³ PLATÓN. *Euthydémos* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 119-166, citována pasáž 282a5-6.

¹⁴ PLATÓN. *Menón*, 88d2-3.

*zachovávati správné a zákonné mínění o nebezpečném*¹⁵. Poslední, Platónem zmiňovanou, ctností je UMĚŘENOST, která se krajně dotýká spravedlnosti, jelikož se nevymezuje pouze na určitou sociální vrstvu, ale na celou obec. Dalo by se ji popsat jako umění rozeznat mezi přirozeně lepší a přirozeně horší složkou o tom, která z nich má být v čele rozhodování věcí samotného jednotlivce, ale i celé obce.

4.2. Dobrý život dle Sokrata

Otázka dobrého života se týká každého z nás, jelikož snad každý by chtěl být šťastný. Člověk se přirozeně snaží směřovat k dobru a za svůj cíl si klade žít naplňující prospěšný život. Život Sokrates pokládá za dar a všichni by se tak měli soustředit, aby nejen žili, ale dobře žili¹⁶. Aby však mohl být život plnohodnotný, je třeba oplývat znalostí věcí, které jsou pro člověka nejvlastnější – rozumu, pravdy a duše, jelikož tyto podmiňují znalost všeho ostatního, co je potom člověku v životě prospěšné¹⁷. Pravého poznání těchto věcí lze docílit pouze oddělením duše od těla a následným soustředěním se jen na duši, protože jen té je možné věřit. Sokrates tvrdí, že pokud bychom se oddávali tělesným prožitkům a zajímali se jen o tělo, mohli bychom být svedeni z cesty pravého poznání a nikdy bychom nemuseli dosáhnout blaženosti. Péče o duši se tak ukazuje být velmi důležitým aspektem pro dosažení životního štěstí.

Dobrý život je současně spojený s moudrostí, kterou člověk oplývá jakožto jediný živočišný druh, na rozdíl od zvířat totiž disponuje rozumem, díky kterému dokáže myslet a soudit¹⁸, čímž je postaven nad ostatní živočichy. Sám Sokrates v dialogu *Euthydemos* říká, že „je třeba milovat moudrost a pečovat o zdatnost“¹⁹, jen pak se může jedinec stát co nejlepším. Je nutné, aby lidský život podléhal neustálému zkoumání a dotazování se, abychom pochopili, co a proč děláme a obecně jak se věci mají.²⁰ S tímto pohledem souvisí pojem největšího dobra, jelikož to u člověka spočívá v každodenním vedení hovorů nejen o ctnosti, ale i ostatních věcech, je potřeba neustále s někým rozmlouvat, či

¹⁵ PLATÓN. *Ústava* in *Platónovy spisy IV.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 37-376, citována pasáž 403e-407c.

¹⁶ PLATÓN. *Kritón* in *Platónovy spisy I.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 65-80, citována pasáž 48b3-7.

¹⁷ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 36-37.

¹⁸ „... myšlení může býti také nesprávné a vyskytuje se jen u těch bytostí, které mají rozum.“ ARISTOTELÉS. *O duši*, 427b10-15.

¹⁹ PLATÓN. *Euthydemos*, 275a-b.

²⁰ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 35.

minimálně se o to pokoušet, jedině tak je člověk hoden žití²¹. Konstatováním ve výše zmíněném dialogu *Euthydemos*, že „*Moudrost je přece šťastný úspěch. [...] Moudrost tedy všude působí, že lidé mají úspěch. Vždyť přece by moudrost nikdy v ničem nechybovala, nýbrž nutně musí jednat správně a dosahovat svých cílů, neboť jinak by to již nebyla moudrost.*“²², dochází Sokrates k opodstatnění největšího z dober a dokazuje spojitost mezi moudrostí a dobrým životem. Platón pak obecně přiřazuje moudrost ke ctnosti a chápe ji jako zdroj dobrého jednání, tedy nutně i dobrého života.

4.3. Štěstí

Je areté dostatečnou podmínkou štěstí, nebo dokonce něčím se štěstím přímo totožným?²³ Tato otázka by měla být zodpovězena především v Platónově dialogu *Gorgias*, ale Platón se tématu štěstí dotýká i v dialozích *Menón*, *Prótagoras*, *Charmidés*, *Kritón*, *Obrana Sókrata* či v *Ústavě*. Sokrates vychází z představy, že všichni lidé se přirozeně chtějí mít dobře nebo chtějí být šťastni. „*A budou se mít dobře, dostane-li se jim dober. K těm patří bohatství, zdraví, krása, dobrý rod, moc a vážnost, ale i ctnosti jako rozumnost, spravedlnost či statečnost*“²⁴. Nás budou, v souvislosti se štěstím, nejvíce zajímat ta dobra, nám už známá jako ctnosti, tedy především rozumnost a spravedlnost.

Podle Sókrata spočívá jediné životní štěstí v odkrývání pravdy sobě i druhým²⁵. Sám si celý život zakládal na tom, že by člověk měl mluvit vždy jen pravdu a že jen díky tomu je možné dojít k pravému poznání. Naprostá upřímnost ho nakonec připravila o život, řečeno s lehkou nadsázkou, když u soudu hájil své činy, za které byl obviněný. S upřímností souvisí i určitá forma svobody (vlastní činnosti), o které padla zmínka v dialogu *Lysis*, v rámci rodiny, pokud se totiž rodiče chtějí zasloužit o štěstí svého dítěte, měli by dítě nechat dělat, cokoliv si přeje a nebránit mu v jeho touhách, ani ho kárat. Člověk nemůže být nikdy šťastný, pokud je otrokem, který nesmí dělat věci, po kterých touží²⁶. Nejdůležitější krok, který musí jedinec udělat pro to, aby o štěstí vůbec mohl uvažovat, je však oproštění se od těla a naslouchání jen své duši. Koncepce oddělení duše

²¹ PLATÓN. *Obrana Sókrata* in *Platónovy spisy I.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 33-61, citována pasáž 38a-b.

²² PLATÓN. *Euthydemos*, 279b-280b.

²³ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 13.

²⁴ HAVLÍČEK, Aleš, CHVÁTÍK, Ivan a Jakub JINEK. *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*. Praha: OIKOYMENH, 2015, citována str. 164.

²⁵ PATOČKA, Jan. *Platón: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, citována str. 69.

²⁶ PLATÓN. *Lysis* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 89-116, citována pasáž 207e-208a.

od těla a vyhýbání se rozkoším, které potřeby těla mohou přinášet, je pro Sokrata typická a sebemenší zmínka o této nutnosti se objevuje snad v každém Platónově dialogu. Není tedy překvapením, že se objevuje i zde, v tématu snahy o dosažení blaženosti. Za cennější než tělo je tedy pokládána duše a na ni záleží všechno štěstí nebo neštěstí, podle toho, stane-li se to dobrým či špatným²⁷.

Trochu protikladný od výše uvedeného je poznatek našeho českého filosofa Jana Patočky, který během svých přednášek pronesl, že „*štěstí podle Sokrata není možno vůbec potkat. Ale hledajícímu nemůže štěstí uniknout; přitom však nesmí, nemůže jít za ním, za štěstím, poněvadž štěstí není svou podstatou žádný cíl*“²⁸. Nad pojem štěstí staví Patočka dobro, které jediné přináší do života nějaký smysl. Jedině to dobré může být cílem, štěstí značí přebývání u tohoto cíle. Štěstí by mohlo být cílem jediné v momentě, kdy by se týkalo moudrosti, jelikož ta je ctností nade všechny ostatní.

4.3.1. Štěstí ve spojitosti s věděním, rozumností a moudrostí

Platón rozlišuje mezi věděním (*epistémé*) a pouhým míněním (*doxa*), přičemž mínění člověk dosahuje skrze nějakého zprostředkovatele, nejčastěji druhého člověka, nebo je výsledkem poznání zprostředkovaného vlastní běžnou zkušeností. *Epistémé* je naopak výsledkem bezprostředního nahlédnutí člověka²⁹. Rozumnost spočívá ve schopnosti vytvářet pojmy, soudy a úsudky, čímž s sebou přináší vědění, tedy jakési praktické vědění, které formuje duševní hnutí a dohromady tvoří ctnost, skrze kterou pak jedinec jedná³⁰. Moudrost (*sofia*) je poznání nejhlubšího základu a smyslu všech věcí, jednoduše je to jakési hlubší poznání, které přesahuje pouhé vědění o něčem³¹.

Charakter dobra závisí na prospěšnosti, věc je tedy dobrá jen tehdy, je-li člověku nějak prospěšná, teprve poté může přinášet blaženost. S takovou věcí pak musí být užíváno buď s věděním (*epistémé*) nebo s moudrostí a rozumností³². Žádná ze ctností, ať už spravedlnost, statečnost, uměřenost či moudrost, však není prospěšná sama o sobě, vždy musí podléhat rozumnosti, jediné pak může prospívat, nikoli škodit. Pouze rozumný člověk ví, jak se ctnostmi naložit tak, aby jeho jednání bylo vždy dobré a aby prospívalo nejen

²⁷ PLATÓN. *Prótagoras* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 169-229, citována pasáž 313a-b.

²⁸ PATOČKA, Jan. *Sókratés: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, citována str. 142.

²⁹ HORYNA et al. *Filosofický slovník*, str. 428.

³⁰ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 76.

³¹ HORYNA et al. *Filosofický slovník*, str. 277.

³² HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: Studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 163.

jemu, ale především jeho okolí, poté může teprve dosáhnout blaženosti. „*Bude-li nějaké jednání vedeno moudrostí (rozumností), bude nutně úspěšné a také dobré*“³³.

4.3.1.1. *Vědění*

V dialogu *Charmidés* rozmlouvá Sokrates s Kritiou na téma vědění, jakožto toho pravého poznání, a nevědění a snaží se dobrat k tomu, jaký význam mají oba pojmy pro lidský život, co vlastně člověku přináší jejich přítomnost. „*Sokrates si v této souvislosti klade otázku, proč by lidé jednali dobře a byli šťastni, kdyby jednali pouze s věděním, bez přítomnosti nevědění*“³⁴. Není to však život s věděním, co nám zaručí dobré jednání a štěstí, žádné vědění, ani vědění všech ostatních vědění dohromady, není tím, co přináší člověku štěstí. Do popředí se v této pasáži dostává znalost dobrého a zlého, jelikož znalost obecně činí člověka šťastným, jen je třeba rozhodnout, která tak činí nejvíce. Nad znalost dobrého a zlého postavil Sokrates, ve shodě s Kritiou, rozumnost, ta stojí vždy v čele všem znalostem³⁵. Společně nakonec došli k závěru, že „*čím jsi rozumnější, tím jsi také šťastnější*“³⁶.

Jedním z důležitých kroků směřujících ke šťastnému životu je podle Sokrata zbavení se mylných představ, domněnek a názorů. Pokud zbavíme duši nevědomosti, je to dle Sokrata považováno za mnohem větší dobro, než kdyby lékař vyléčil tělo od nemoci³⁷. Samotná nevědomost totiž způsobuje, že i „*zdánlivě vždy dobré věci působí více neštěstí než štěstí*“³⁸. Je třeba se vyhybat nevědění a všemožnými způsoby se pokusit o to, být co nejmoudřejším, teprve potom může být člověk šťasten. Štěstí totiž plyne ze správného užívání věcí, přičemž ta správnost tkví ve věděni.

V souvislosti s určitou správností se objevuje otázka chybování. Je možné chybovat a současně být šťastným? Je vůbec možné chybovat, pokud má člověk vědění? Chybovat samozřejmě lze, i když člověk oplývá věděním, důležité je totiž umět rozeznat, kdy to mé příslušné vědění není dostačující např. pro zodpovídání otázky nebo plnění nějakého úkonu. V tom případě by se člověk neměl sám pouštět do řešení, ale měl by uznat, že jeho vědění pro tento konkrétní případ jednoduše nestačí, čímž se vyvaruje chybám a omylům,

³³ HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 164.

³⁴ HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 185.

³⁵ PLATÓN. *Charmidés* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 25-55, citována pasáž 173e7-174e3.

³⁶ PLATÓN. *Charmidés*, 176a3-4.

³⁷ PLATÓN. *Hippias menší* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 417-434, citována pasáž 372e5-373a1.

³⁸ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 59.

a ustoupit, tedy přenechat plnění úkonu někomu s příslušným věděním. Kdybychom se tímto způsobem snažili nechybovat, byli bychom v posledku šťastní³⁹. Je však ještě třeba rozeznat, zda jedinec disponuje věděním o čemkoli, což by spadalo pod konkrétní odborné vědění (lékařství, politika, tkalcovství apod.), nebo věděním o věděním, které je bezobsažné, nic neříkající a pomocí kterého ani nelze rozhodnout, zda je třeba nějaké rozhodnutí přenechat na odborníkovi. Sokrates takovéto prázdné vědění označuje za neprospěšné a není tak možné skrze něj dosáhnout štěstí. Nestačí tedy mít jen laické vědění, ale záleží, jaké to vědění je, jaký má obsah, co člověku přináší. „*Je-li nějaké vědění, které zajistí šťastný život, pak to není obecné vědění o věděním. Jde tedy o jisté vědění s netriviálním obsahem*“⁴⁰. Jak již bylo zmíněno výše, podle Sokrata a Kritii se jedná o vědění dobrého a zlého, pouze to může zajistit šťastný život, dobré užívání svých schopností a správné zacházení s majetkem.

4.3.1.2. *Moudrost*

V dialogu *Euthydémos* jsou za dva největší zdroje dobra a šťastného života označeny moudrost a znalost. Otázkou však je, jak člověk takovou moudrost nabude, rodí se s ní nebo je možné někoho moudrosti naučit? Sokrates v tomto případě není přesvědčen o tom, že by se moudrost dala učit. On sám byl považován za nejmoudřejšího filosofa, kterým ho učinil delfský bůh, a tak se po celý život snažil zkoumat moudrost ostatních a jelikož se i pokoušel svou moudrost předávat skrze rozmluvy vedené s ostatními, sám musí mít nutně mnoho zkušeností, jak se to s učením moudrosti má.

Objevují se dva argumenty, které mají potvrdit, že moudrosti se člověk může naučit. První argument je spojený s rodičovstvím: „*rodiče, kteří jsou moudří a chtějí své děti učinit šťastnými, by měli dětem předávat podíl na moudrosti místo bohatství*“⁴¹, ten je však, pro potvrzení tvrzení ohledně možnosti učení moudrosti, nedostačující. I kdyby každý rodič předal dítěti svůj podíl na moudrosti, nemusí to znamenat, že z něj vyroste moudrý člověk a naopak. Druhý argument je poněkud přesvědčivější, objevuje se v něm otázka otroctví. Pokud by člověk chtěl získat moudrost, mohl by se stát otrokem moudrých lidí, kteří by mu moudrost mohli předávat, tímto způsobem by se ji naučil. Oba příklady pracují s předpokladem, že je moudrost učitelná, avšak Sokrata ani jeden z argumentů

³⁹ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 61-62.

⁴⁰ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 62.

⁴¹ HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 165.

nepřesvědčil. O čem však je přesvědčen, je názor, že moudrost jako jediná z věcí dělá člověka šťastným a úspěšným⁴².

4.3.2. Štěstí a spravedlnost

Žijí spravedliví lidé lépe než ti nespravedliví a jsou šťastnější?⁴³ Sokrates se v dialozích *Ústava* a *Gorgias* pokouší porovnat štěstí s neštěstím u spravedlivého a nespravedlivého člověka. Prvně bude potřeba vymezit, jak spravedliví a nespravedliví lidé jednají, co jim náleží. Spravedlnost je nahlížena společně s elementem moci, musí tak být brána jako účel, nikoli prostředek, protože jako prostředek by vždy byla buď kladná nebo záporná. Obecně by se to shrnout tak, že všechny dobré a krásné věci jsou spravedlivé a věci zlé a ošklivé přísluší k nespravedlivému. „*Spravedliví se nám tedy jeví i moudřejšími i lepšími i způsobilějšími k jednání, kdežto nespravedliví nejsou s to, aby něco společně konali*“⁴⁴. I ti napůl zkažení nespravedlivostí nejsou schopni cokoliv vykonávat, natož s druhými na něčem spolupracovat. Spravedlivý život jedince je ztotožňován s životem dobrým a spravedlnost je tak jedinou nutnou podmínkou pro dobrý život. Člověk by se tak měl snažit především jednat spravedlivě, počínat si jako dobrý muž, na nic jiného by neměl hledět⁴⁵. Za žádných okolností se nesmí jednat nespravedlivě, takové jednání by pak bylo zlé. I kdybychom chtěli oplácet zlé jednání zlým, ani to není spravedlivé, protože kdekoli se objevuje zlo, spravedlnost mizí⁴⁶.

„*Uměřený muž ... když je spravedlivý a statečný a zbožný, je dokonale dobrý, a cokoli dobrý dělá, dělá dobře a krásně, a kdo dobře jedná, má se dobře a je blažen a šťasten, kdežto člověk špatný a zle jednající nešťasten; to je patrně ten, kdo je v opačném stavu nežli uměřený, člověk nevázaný*“⁴⁷. V tomto výroku spojuje Sokrates štěstí s dobrým jednáním, které je nám známo jako spravedlivé jednání. Pokud člověk jedná spravedlivě a sám vnitřně cítí, že je to tak dobře, že přesně takto jednat chce, je pak zaručeně šťasten. V souvislosti s uměřeností, což je jedna ze čtyř pro Platóna nejvýznamnějších ctností, jak již bylo uvedeno výše, se v dialogu *Gorgias* mluví i o spořádanosti, která se štěstím taktéž souvisí. Uspořádanost, stejně jako uměřenost či spravedlnost panuje mezi lidmi a díky tomu je svět nazýván kosmem, lidé tedy ví, že má nějaký řád a není to jen neuspořádaný

⁴² PLATÓN. *Euthydémos*, 282c5-d3.

⁴³ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 95.

⁴⁴ PLATÓN. *Ústava*, 352b7-c1.

⁴⁵ PLATÓN. *Obrana Sókrata*, 28b5-9.

⁴⁶ PLATÓN. *Kritón*, 49b9-c9.

⁴⁷ PLATÓN. *Gorgias*, 507c1-7.

chaos, nevázanost. Samotný člověk, má-li spořádaný život a také svou duši, je podle Sokrata šťastnější než člověk ve kterém vládne nezřízenost⁴⁸.

Spravedlnost staví Sokrates mezi nejvyšší hodnoty člověka, která by měla řídit jeho rozhodovací procesy. Člověk by ji v sobě měl mít hluboko zakořeněnou, aby se nikdy nemusel rozhodovat, zda se má zachovat dobře či špatně, protože jeho jednání by vždy bylo dobré. Spravedlivému jednání by nemělo bránit nic, i kdybychom věděli že tím třeba způsobíme bolest svým známým či komukoliv. Činit bezpráví by se totiž dalo považovat za hřích, který je vždy zlé páchat. To by měl člověk raději bezpráví snášet, než ho činit, avšak obě možnosti popírají spravedlnost a podporují nespravedlnost člověka. Je třeba být znalým ve věcech spravedlivých, aby také bylo možné spravedlnost vždy podpořit a jednat s ní. Nabude-li člověk spravedlnosti a uměřenosti, stává se šťastným. kdežto člověk nespravedlivý je vždy nešťasten. „*Krásný a dobrý muž i žena jest podle mého soudu šťasten, kdežto nespravedlivý a špatný nešťasten.*“⁴⁹, toto Sokratovo tvrzení potvrzuje závěr, ke kterému jsme v otázce spravedlnosti a štěstí došli.

4.3.3. Štěstí v obci

Napříč celým dialogem *Ústava* se Sokrates pomocí svých argumentů snaží nastínit představu „ideální obce“, jakého zřízení by měla být, jakou úlohu by měl každý funkcionář plnit a jakým způsobem, jaké hodnoty by měla zastávat a jak by se měli chovat její obyvatelé. Toto všechno by pak společně mělo vést ke štěstí, avšak ke štěstí v rámci celého toho jednoho společenství, té obce. Pokud je celá obec v harmonii, vše v ní funguje a panuje zde radost, každý její obyvatel potom sám dosáhne pocitu štěstí. Otázkou však je, zda skrze tuto představu nejlepší obce chtěl Sokrates dopřát občanům opravdovou společenskou spravedlnost i osobní štěstí.

Nastínit plán pro fungující obec by měli pouze lidé, kteří v sobě mají zakořeněný božský vzor, jen skrze něj dokáže obec dojít ke štěstí⁵⁰. Je třeba, aby každý nepracoval jen na svém vlastním zdokonalování, ale aby se jeho znalosti zužitkovaly v rámci celé obce, každý by měl alespoň něčím přispívat, nemusí to nutně být hmotné věci, každá dobrá připomínka nebo nápad se do konečného štěstí celé obce promítne. Problém je v tom, že ne každý je spokojený se svým talentem, který mu byl dán, a nechce tak provozovat činnost,

⁴⁸ PLATÓN. *Gorgias*, 493d1-4.

⁴⁹ PLATÓN. *Gorgias*, 470e1-471a2.

⁵⁰ PLATÓN. *Ústava*, 500d10-501a6.

ve které by byl přirozeně dobrý⁵¹. Lidé běžně touží po něčem jiném, než čemu jsou nadáni, avšak tímto se bortí celý systém. Pokud jedinec nebude dělat, k čemu byl předurčen a takových jedinců bude více, může to vést dokonce k jisté formě anarchie. Společenství tak nikdy nebude fungovat celistvě. Důležité tedy je, aby každé individuum v obci zastávalo svou jasně danou roli, aby zde fungovala dělba práce podle přirozenosti, jedině pak je možné dosáhnout blažené obce.

4.3.3.1. *Strážci jakožto opatrovníci štěstí v obci*

Při Sokratově líčení nejlepší obce jsou prvními členy jmenováni strážci, přirozeně vznětliví. Jejich životním úkolem je dohlížet na obec a starat se o ni, v první řadě je tak zapotřebí náležitá výchova a vzdělání, pokud to mají činit dobře a správně. Jejich cílem by mělo být dosažení štěstí pro celou obec a následná starost o něj. Zde se ukazuje rozdíl mezi štěstím v rámci společenství (v tomto případě v obci) a štěstím ze subjektivního hlediska, tedy vlastním štěstím strážců. Jejich život nemůže být založen na hmotných statcích, aby se eliminovalo pokušení něco vlastnit a hromadit. Adeimantos je totiž přesvědčen, „že strážci bez majetku a bohatství nebudou vůbec šťastni, neboť nebudou mít to, co se běžně považuje za štěstí, totiž polnosti, krásné domy a již zmiňované zlato a stříbro“⁵². Proti tomu se samozřejmě staví Sokrates a pomocí příkladu se sochou, kterou netvoříme pro krásu v detailech, nýbrž pro krásu celosti, ve které lze potom hledat krásné detaily, popisuje nadřazenost celku před jednotlivinami⁵³. Naopak je tedy rozvedena myšlenka společného života. Správný strážce by měl strážít štěstí celého společenství, nikoliv hledět na své vlastní štěstí, protože pokud bude štěstí v obci, jakožto v celku, budou šťastni i její obyvatelé. Promítá se zde důležitost kontextu, v jehož rámci dostávají svou podobu i jednotlivé složky⁵⁴.

Strážci tak mají největší podíl na štěstí celé obce, jejich úkol je jasně daný, sami však musí být přesvědčeni o správnosti celé této myšlenky a činit to nejlepší, aby ji dokázali přeměnit ve skutečnost. Je však nutné dodat, že jejich štěstí je postaveno nad štěstí ostatních jednotlivců, např. řemeslníků. Avšak pojetí štěstí podle strážců je úplně jiného rázu než běžného obyvatele obce. Ten se zajímá o bohatství a moc, tedy o nějakou formu vlastnictví, strážce ale z obce nikdy nečiní svůj majetek, přestože ji má zcela ve své moci.

⁵¹ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 167.

⁵² HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 207.

⁵³ PLATÓN. *Ústava*, 420c5-420d4.

⁵⁴ HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: Studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 206-207.

Jejich představa štěstí tkví v uměřeném životě a v záchraně obce. V tomto smyslu je jejich štěstí mnohem větší, než třeba štěstí vítězů⁵⁵.

4.3.4. Štěstí a ctnosti

Výše jsme si uvedli souvislost štěstí s jednotlivými ctnostmi, přičemž snad u všech se nám dostalo stejného závěru, a tedy že je štěstí se ctnostmi nutně provázané. Zda je však způsobuje, je s nimi v jedné rovině, nebo je jejich výsledkem, si ukážeme nyní. V Platónových dialozích se objeví dvě ze tří zmíněných možností, setkáme se v nich s hypotézou, že ctnost je se štěstím totožná i to, že člověk oplývající ctností je teprve oprávněn dosáhnout štěstí. Pouze první možnost Platón nezmiňuje, být šťastným podle něj určitě není podmínkou pro to, být také ctnostným jedincem. Těmi prvními dvěma se nyní budeme zaobírat.

Ctnost by měla být cílem každého jedince i celých společenství, je to hledání životní plnosti, vyvstává tu pouze otázka, zda je to konečný cíl nebo pouze prostředek pro jednotu obce⁵⁶. Ze Sokratova pátrání po odpovědi na tuto otázku dostáváme vysvětlení, že celou koncepci dobrého života nelze popsat pouze pomocí dvou pojmů. V případě, že by bylo štěstí konečným cílem, nebylo by ho možné dosáhnout skrze konkrétně dané kroky, ale stačilo by, kdyby občané dobře žili. Dobrý život se rovná šťastnému stavu u jednotlivce, u obce je to stav míru a přátelství, a ten je možný pouze po získání ctnosti a zákonnosti⁵⁷.

Sokrates v dialogu *Gorgias* zmiňuje, že ten, kdo by chtěl být šťasten, musí se cvičit v uměřenosti a následovat ji, současně se pak vyhýbat nezřízenosti. „*To je podle mého zdání cíl, na který jest v životě hleděti, a k tomu má člověk napínat všechny síly i své vlastní i obce, aby byla spravedlnost a uměřenost tam, kde má být blaženost; tak má jednati, a ne aby nechával své žádosti nezřízeny a usiloval je naplňovati*“⁵⁸. Jak už víme, uměřenost se řadí ke ctnostem a zdá se tedy, že vlastnění alespoň některé z ctností je podmínkou pro to, aby se člověk dostal ke šťastnému stavu duše, k blaženosti. „*Zdatnost je zdrojem všech lidských dober, a tedy i štěstí*“⁵⁹.

Současně se musíme vrátit k tématu štěstí v souvislosti se spravedlností, protože na základě této spojitosti se objeví důkaz toho, že ctnost a štěstí jsou něco totožného. Již bylo

⁵⁵ HAVLÍČEK. *Dialog, etika a politika: Studie k Platónovým raným a středním dialogům*, str. 218-220.

⁵⁶ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 259.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ PLATÓN. *Ústava*, 507c8-d6.

⁵⁹ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 102.

řeceno, že kdo dobře jedná, má se dobře a je blažen a šťasten. Podle tohoto výroku je ctnostný jedinec šťastný, v tom případě by ctnost mělo být štěstím⁶⁰. Druhým důkazem pro takové tvrzení je Sokrata s Kritónem ohledně spravedlivého, kdy se oba shodují, že nejcennější věcí je dobře žítí, nejen žítí, a že dobré a krásné a spravedlivé je totéž⁶¹. Stejně tak rozhovor mezi Sokratem a Pólem vyúsťuje v tvrzení, že ve vzdělání a spravedlnosti tkví veškeré štěstí a že každý dobrý a krásný muž či žena jsou šťastni⁶². Ani v jednom úryvku z rozhovorů není explicitně řečeno, že je štěstí totožné se ctností, ale velmi se to k tomu blíží. Sám Sokrates nikdy nic takového nepotvrdil, ale minimálně se k takovému tvrzení přiblížil. Určitě bychom dospěli k závěru, že každý, kdo dobře jedná a žije, bude určitě šťastný. „*Rozhodně platí, že život vedený zdatnostmi bude životem šťastným*“⁶³.

Teze pokoušející se ztotožnit štěstí se ctnostmi jsou však poněkud slabšího a méně přesvědčivějšího rázu, než ty, co označují štěstí za produkt ctnosti. Štěstí je tak chápáno spíše jako výsledek činnosti ctnostného člověka, než že by bylo postaveno na stejnou úroveň. Závěrem podotýkám, že Platón v nejednom svém dialogu poukazuje na souvislost mezi štěstím a ctnostmi, jen v nich není nikde explicitně řečeno, jakým konkrétním způsobem spolu souvisí.

⁶⁰ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 100-101.

⁶¹ PLATÓN. *Kritón*, 48b3-11.

⁶² PLATÓN. *Gorgias*, 470e-471.

⁶³ JIRSA, THEIN a JINEK. *Obec a duše: k Platónově praktické filosofii*, str. 101.

5. VZTAH CTNOSTI A ŠTĚSTÍ PODLE ARISTOTELA

Aristoteles mluví ve svých dílech o blaženosti rozhodně více než Platón, bude také jednodušší jeho pojetí vzájemného vztahu mezi těmito dvěma pojmy vyložit. Nejvíce se této tématice věnuje v *Etice Nikomachově*, ve které slovo blaženost nalezneme hned v první knize.

5.1. Aristotelovo pojetí ctnosti

Ctnost rozhodně nespadá pod něco tělesného, je to duševní činnost a jako taková je odvozená od vztahu duše k nejvyššímu dobru, jelikož je tohoto dobra součástí. „*Zdatnost vystihuje vlastnost charakteru, která se projeví v jednání, tj. zvoleném činu, ale je přítomna jako stav, i když nejednáme*“⁶⁴. Je to jakýsi výsledek vývoje vlastností člověka a jeho postup k tomu stát se dobrým. Ctnost představuje jakousi míru pro to, najít ideální harmonii mezi dvěma extrémními stavy duše, přičemž po jejím nalezení se stává tímto středem. Správně nalézt střed je však velmi obtížné, proto je také podle Aristotela obtížné stát se ctnostným.

Ctnosti jsou určité dispozice k tomu, aby člověk jednal určitým způsobem a aby u toho něco cítil, většinou sympatie, které ho v jednání poženou dál nebo naopak zastaví. Pokud je člověk morálně založený, vzdělaný, vždy jedná ctnostně a plně si uvědomuje, co právě dělá. Máme-li být ctnostní, musíme si sami zvolit vykonání ctnostných jednání. Ctnostně tedy jedinec jedná proto, že je to pro něj ctnostné samo o sobě a více důvodů pro svůj postoj nepotřebuje. „*Ctnostný člověk jedná na základě správného a rozumového úsudku*“⁶⁵.

Aristoteles rozlišuje ctnosti na dva druhy, kritérium pro rozlišení je způsob, jak jich člověk získává. Prvními jsou *rozumové ctnosti*, kterých člověk nabývá skrze proces učení. Ten může zdokonalovat pomocí postupně nabraných zkušeností, propracovávání vědění, vhledu a úsudku. Učení však spadá pod pojem myšlení, proto první skupinu ctností charakterizuje právě ono. Druhá skupina je definována jako *mravní (neboli etické) ctnosti* a

⁶⁴ REZEK, Petr. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*. Praha: OIKOYMENH, edice PomFil, 1996, citována str. 7.

⁶⁵ MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctností. K morální krizi současnosti*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004, citována str. 177.

ty zahrnují charakter nebo postoj člověka. Tyto se utváří ze zvyku, nějakým opakovaným chováním, cvičením sebe samého⁶⁶. Ctnosti rozumové a mravní nikdy nelze oddělit. V neposlední řadě je nutné říci, že všechny ctnosti se navzájem doplňují, existují pouze společně, jedna jednoduše není bez druhé.

5.1.1. Mravní (etické) ctnosti

Dalo by se říci, že k tomuto druhu ctností máme přirozené vlohy, které nám jsou dány od narození. Mravní ctnosti jakožto samostatná jednotka ale vrozené nejsou, utváří se postupně a jedinec jich nabývá pomocí učení, zvyku a opakovaným jednáním. To, že máme možnost jich nabýt, souvisí s těmi přirozenými vlohami, pak už je jen na nás, zda si budeme ctnosti udržovat pomocí nějakého tréninku nebo zvyku. „*Mravní ctnosti se v tomto ohledu podobají spíše umění či nějaké řemeslné zručnosti*“⁶⁷.

Klíčovými procesy pro získání mravních ctností jsou učení a výchova. Nikdy nestačí o činnosti pouze hovořit, ale musíme ji provozovat, zlepšovat se v ní, jinak nikdy nemůžeme konkrétní činnost plně ovládat, tedy být v ní zdatní. „*Neboť máme-li se něčemu naučiti, co máme konati, naučíme se tomu tím, že to konáme*“⁶⁸. Příkladem nám může posloužit přímo jedna z mravních ctností, a to spravedlnost, pokud bychom jen mluvili o tom, že se chceme stát spravedlivými nebo že se nám zamlouvá jednání jiného spravedlivého člověka, ale jen bychom poslouchali či pozorovali jiné, jak spravedlivě jednají, tedy aktivně bychom se spravedlnosti neučili, nikdy bychom se spravedlivými nemohli stát. Tento princip se uplatňuje v obcích, kde se úředníci snaží přesvědčit a nabádat občany k tomu, aby činili dobro, protože pak se následně stanou dobrými⁶⁹. Obecně řečeno, vykoná-li člověk ctnostnou věc, stává se ctnostnějším člověkem.

Aristoteles vymezil osm nejvýznamnějších mravních ctností. Všechny znamenají nějaký střed mezi dvěma vlastnostmi, který je vždy míněn jako ideální stav té věci ohraničený dvěma špatnými stavy Aristotelem označenými jako nedostatek na jedné straně a nadbytek na druhé. Patří mezi ně statečnost, jakožto střed mezi bázní a smělostí, uměřenost stojící mezi slastí a strastí, štedrost mezi marnotratností a lakomstvím, velkorysost mezi malicherností a nevkusem či okázalostí, velkomyslnost mezi ctí a nectí,

⁶⁶ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 4. nezměněné vyd., Praha: Rezek, 2013 (přel. Antonín Kříž), citována pasáž 1103a15-b2.

⁶⁷ ŠPINKA, Štěpán, a další. *Přístupy k etice I*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2014, citována str. 23.

⁶⁸ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 1103a33-b2.

⁶⁹ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1103b3-7.

klidnost mezi klidem a zlostí a za poslední mravní ctnost je považována pravdivost mezi chlubností a záludností⁷⁰. Aristoteles poté zmiňuje ještě spravedlnost jakožto samostatnou, avšak velmi důležitou, jednotku, která nám osmero ctností uzavírá. Jsou zde také zmíněny vlastností pramenící z příjemností v zábavě či citů, ty však nejsou považovány za právoplatné ctnosti.

5.1.2. Rozumové ctnosti

Zde je na místě si připomenout Aristotelův spis *O duši* a jeho dělení lidské duše na dvě složky – rozumovou a nerozumovou (pod kterou spadá duše vznětlivá a žádostivá). Člověk jako jediný z živočichů disponuje rozumem, a tak je zřejmé, že nerozumná složka duše patří rostlinám a se ctností nemá pranic společného, jelikož je podřízena složce rozumové. Rozumová složka duše náleží pouze člověku a nabádá ho, aby dělal co je správné a nejlepší. Pokud má být člověk mravný a jednat eticky, stačí, aby disponoval rozumem a jím se nechal vést při svém rozhodování.

Existují dvě rozumové složky duše – praktická a teoretická, což je rozdělení podle toho, k jakým předmětům se lidský rozum vztahuje. Praktická část rozumové složky obsahuje se vztahuje k proměnlivým jsoucňům a v jejím rámci se uvažuje, zda a co může být jinak. Teoretická část se vztahuje k jsoucňům neměnným a věčným, jejichž počátky jsou beze změny. Každá z nich má svou specifickou *areté*, pro první je specifická *soudnost*, pro druhou *moudrost*⁷¹.

Skrze rozumové ctnosti nabývá duše pravdy a Aristoteles jich v tomto smyslu ustanovil pět základních. První ctností je vědění, které v sobě obsahuje vše, co je věčné a nutné, co nemá vznik ani zánik. Druhou je umění, které naopak zahrnuje věci proměnné, tvořivé činnosti. Třetí je rozumnost, což je schopnost správně usuzovat o věcech dobrých a prospěšných, je pak dobré mít obecné vědění i vědění jednotlivin, abychom dokázali uvažovat nejen z hlediska své osoby, ale i celé společnosti. Rozumný je pak ten, co správně zvažuje. Čtvrtou je (po)rozumění, jež stojí někde na pomezí mezi rozumností,

⁷⁰ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1107a38-1108b.

⁷¹ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka. K pojetí lidské přirozenosti v Etice Nikomachově*. Disertační práce. Praha, 2011. Univerzita Karlova. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47772/IPTX_2009_1_11240_0_249594_0_80676.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Citována str. 37.

vědění a moudrostí a Aristoteles ji v *Etice Nikomachově* konkrétně nedefinuje. Poslední rozumnou ctností je moudrost⁷².

5.1.2.1. *Praktická moudrost*

Podle Aristotela nemůže ctnost existovat bez praktické moudrosti, pod kterou patří vnímání a schopnost obecně rozvažovat nad dobrým životem, nikoli pouze v otázce jednotlivých cílů. Praktická moudrost se zabývá tím, co má být uděláno a přikazuje, aby se tak stalo⁷³. Současně spojuje všechny ctnosti dohromady skrze vědění o nejvyšším dobru. Jakmile takové vědění máme, budeme vždy vědět co je správné a dokážeme pak skrze něj uskutečnit dobrý život, který by měl být pro každého jedince konečným cílem. Bez něj naopak jedinec dosahuje jen neúplného úspěchu.

Vyřešit nějakou konkrétní situaci nám však nepomůže pouze uchýlení se k nějaké ctnosti nebo vlastnosti, „člověk je ovlivněn celým souborem myšlenek o tom, jak žít“⁷⁴, přičemž některá jednání ani nemusí projít procesem rozhodování se, jak se mám zachovat, jelikož jednání ctnostného jedince nemusí nutně zahrnovat vědomou reflexi. Do takového jednání se pak ale promítne nějaká forma intuice, tzv. intuitivní rozum zahrnující něco podobné vnímání a související s praktickou moudrostí, jež pomáhá jedinci při rozhodování. Rozum hraje však v otázce ctností významnou roli, ctnosti totiž patří ta část duše, která je vedena rozumem a naslouchá mu.

5.1.2.2. *Záměrná volba*

Záměrná volba je klíčovou v počátku jednání podle rozumových ctností. Vystává zde otázka, jak je to s možností svobodně se rozhodnout v rámci svého jednání? Můžeme si zvolit, jak budeme jednat nebo je každé jednání předem přeuročené nějakým cílem, kterého se snažíme dosáhnout? Skotský filosof David Ross⁷⁵ se tímto ve svých dílech, zabývá a poukazuje na to, že záměr nějakého jednání ukazuje ke stanoveným cílům, nikoli k prostředkům. Aristoteles totiž tvrdí, že pokud máme být ctnostní, volbu vykonání ctnostného jednání si musíme zvolit kvůli jednání samotnému. Tato volba pak není svobodná, nelze ji označit jako prostředek pro dosažení cíle⁷⁶. Je však důležité zmínit, že si

⁷² ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, kniha šestá.

⁷³ REZEK. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*, str. 29-30.

⁷⁴ REZEK. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*, str. 31.

⁷⁵ Sir William David Ross psal především o etice, ale i řecké filosofii. Pracoval na překladech a editacích Aristotelových děl, s J. A. Smithem přeložili dvanáct knih Aristotelových, za což se jim dostalo největšího úspěchu. Napsal například díla *Aristotle* (1923), *Aristotle's Metaphysics* (1924) nebo *Aristotle's Physics* (1936).

⁷⁶ REZEK. *Spravedlnost jako zdatnost*, str. 25.

někdy volíme prostředek a někdy zase způsob, jak něco udělat. Statečný člověk si pak „*volí své statečné jednání jakožto prostředek k zachování svého statečného charakteru*“⁷⁷. To by se mělo rovnat obecnějšímu závěru, že ctnostný jedinec si přirozeně volí jednání založené na některé ze ctností proto, aby si svou ctnost uchoval. Takto by to však bylo, kdyby jedinec chtěl vykonávat ctnostné jednání kvůli němu samotnému.

Aristoteles konečně říká, že „*při každém jednotlivém rozmyšlení vezmeme nějaký cíl za zaručený a volíme si to, co k němu vede. Ale nic nebrání, abychom tento cíl při jiné příležitosti nepojali jako prostředek k nějakému dalšímu cíli*“⁷⁸. Ve všech případech, ať jedinec jedná s jakýmkoliv záměrem, je volba spojená s racionalitou. Rozum člověka pohání a radí mu, jak se v konkrétních situacích zachovat, jelikož v něm jsou uloženy všechny hodnoty, na kterých jedinec lpí a rozum by ho v tomto směru nezradil, že by některou z hodnot obešel. Člověk se nikdy nemusí pozastavit a sám sebe ptát, jak se má zachovat, celý děj je přirozený ve chvíli, kdy ví, co sám očekává.

Záměrná volba představuje pro Aristotela jádro veškeré ctnosti. Projevuje se zde úroveň mravnosti každého jedince, jelikož je založena na jakémsi dobrovolnictví, na vůli. Není to však jen nějaká reakce v afektu, nýbrž je provázena rozumem.

5.1.3. Aristotelovo pojetí ctnosti jako střednosti

„*Zdatnost je trvalý stav k záměrné volbě jsoucí ve středu vzhledem k nám a vymezeném odůvodňující řeči, jak by ho vymezil člověk rozumný*“⁷⁹. Aristoteles pojímá konkrétní ctnosti vždy jako nějaký stav rovnováhy, něco nacházející se v pomyslném středu mezi nedostatkem a nadbytkem, který značí ideální stav v té oblasti pojmů spadajících pod určitou ctnost. Přirozeně bychom se měli nedostatku či nadbytku vyhýbati a vždy si volit střed. „*Jestliže každá znalost takto svůj výkon správně utváří tím, že hledí ke středu a snaží se mu své výkony přiblížiti — odtud se obyčejně říká o dobře vykonaných dílech, že jim nelze ani nic ubrati, ani přidati, ježto nadbytek a nedostatek ruší správnost, střed ji však zachovává — [...] ctnost pak, jakož i příroda, nad všechno umění jest přesnější a lepší, bude asi ctnost směřovati ke středu jako k cíli*“⁸⁰. Představa tohoto středu je však značně problematická už jen proto, že je velmi obtížné ho dosáhnout a co neznáme z vlastních zkušeností, je vždy těžší si představovat.

⁷⁷ REZEK. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*, str. 26.

⁷⁸ REZEK. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*, str. 27.

⁷⁹ REZEK. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*, str. 7.

⁸⁰ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1106b9-18.

Pro ctnost jsou city a jednání základními stavebními kameny v rámci teorie o středu, nadbytek je označen za chybu a nedostatek pokárán. Rozumové ctnosti nejsou definovány pomocí zmíněného středu, jelikož se jedná o vlastnosti komplexní, složitější neobsahující v sobě city ani jednání. Mravní ctnosti ale tímto středem definovány jsou, protože jsou ovládány city a jednáním, to u nich nám Aristoteles nastínil, jak bychom se měli snažit rovnováhu hledat. Při hledání středu je potřeba představit si nejprve jeden z extrémů pojící se k vlastnosti, které bychom chtěli dosáhnout. Pokud se nám podaří k takovému extrému přiblížit, určitě se nám v myšlenkách objeví i jeho protiklad, tedy druhý extrém na tom pomyslném výsledném trojúhelníku. Díky tomu, že budeme vědět, jaké dva extrémní stavy spolu souvisí, bude jednodušší alespoň zhruba určit, co je mezi nimi za rovnovážný stav, co způsobuje tu harmonii obou. Je také třeba zmínit, že ne každý cit ani jednání středu dosahuje. Některé city už podle svého jména odkazují na špatnost a všechny jiné city jim blízké v sobě tak nemohou obsahovat nic dobrého. U takových žádný střed nenalezneme a není možné skrze ně jednat správně⁸¹.

Zajímavý je Aristotelův citát: „*K dobru jdem jednou jen z cest, ke zlu však cest vede víc*“⁸². Zlo je totiž podle Pythagorovců povahy neomezené, dobro má naopak povahu omezenou. Dobrých lidí je jako šafránu, zato zlých a špatných mnoho. Proto s dobrem souvisí nedostatek a se zlem nadbytek. Abychom došli k dobru, je správně jednat možné jen jedním způsobem, kdežto špatné jednání má několik podob. Ty dva extrémní stavy od středu jsou vždy nějaké špatnosti a ctnost se mezi nimi snaží nalézt střed jako jediné správné východisko pro jednání a city. „*Proto ctnost co do podstaty a pojmu bytí jest středem, co do přednosti a dobra jest vrcholem*“⁸³.

5.2. Eudaimonia

Většina lidí si dnes pod pojmem *eudaimonia* představí štěstí, avšak v antice tento pojem neznačil pouze nějaké cílené jednání k tomu, aby byl člověk uspokojen či blažen. Aristoteles termínem *eudaimonia* popisuje situaci, kdy se jedinec chová dobře a prožívá tak dobrý život. Odkazuje tím na určitý přístup člověka k sobě samému a zároveň ke svému okolí. Životní hodnoty v rámci kulturního života se tak promítají do života každého jednotlivce, přičemž jsou neustále opakovány pojmy jako ctnost, dobro nebo nejvyšší dobro. Nejvyšší dobro musí náležet k nejvyšší a nejvážnější nauce, tu Aristoteles ustavuje

⁸¹ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1107a11-30.

⁸² ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1106b40-41.

⁸³ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1107a8-10.

jako politiku, protože ta se stará nejen o jednotlivce, ale primárně o celou obec, aby v ní pak mohl být každý spokojený. Stará se tím, že ustanovuje, co má takový jedinec konati a čemu se snažit vyvarovat, čímž zajišťuje lidské dobro. Užívá přitom ostatních praktických nauk⁸⁴.

„*Vše, co je, směřuje ke svému specifickému cíli*“⁸⁵. Obecný cíl pro lidské konání je rozhodně dobro, které je možné konat kvůli němu samotnému nebo třeba pro jeho výsledek. Pod první typ dober, která si žádáme pro ně samotná se řadí slast, čest nebo rozum⁸⁶. U toho druhého typu si jako příklad můžeme představit nějaké zhotovování, třeba smyslem tkalcovství není ta činnost, ale vyrobená košile. Dobro jednoznačně souvisí s účelem a cílem nějakého jednání. Aristotelovo dobro se nachází právě v představě *eudaimonia*⁸⁷. Smyslem lidského života je jakákoliv činnost pomáhající naplnit člověku jeho životní cíl. Hned na začátku *Etiky Nikomachovy* je dobro označeno za cíl prakticky všech činností, které může člověk vykonat. „*Každé umění, každá věda, podobně jako každé jednání a záměrná volba směřují, jak se zdá, k nějakému dobru*“⁸⁸.

5.2.1. Eudaimonia jakožto nejvyšší dobro

Jak je zmíněno výše, „*každé vědění a záměrná volba touží po nějakém dobru*“⁸⁹. Otázkou je, v čem pro člověka dobro spočívá? Pro nevzdělané lidi a nejspíše tak většinu by mohlo spočívat v rozkoši, jelikož vycházejí ze svých životních zkušeností. Naopak vzdělaní či prakticky činní lidé by za dobro považovali čest. Tyto účely jsou libé samy v sobě, nikoli užitečné pro něco jiného, proto jsou pro nás nejdůležitějšími⁹⁰. Protože každý si pod pojmem dobro představí něco jiného a dobro je cílem veškeré činnosti nebo jednání, i životní cíl se pak jeví být nezobecnitelným. Uspokojení z dosaženého cíle časem opadne a tím, jak si každý jedinec volí svých cílů několik, je nutné v nich najít určitou hierarchii. Pak tedy musí existovat nějaký nejvyšší cíl stojící nade všemi ostatními.

Nalézt jednoznačnou definici pro dobro se zá být obtížné, jelikož je v každé činnosti nebo umění úplně jiná. Tím, že je dobro cílem lidské činnosti, musíme se pokusit najít cíl,

⁸⁴ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1094a34-b16.

⁸⁵ ŠPINKA et al. *Přístupy k etice I.*, str. 14.

⁸⁶ SYNEK. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, str. 1.

⁸⁷ Pro slovo *eudaimonia* je složité najít vhodný překlad, jelikož je to pojem široký a těžce bychom ho pokryli jedním slovem. Nejvhodnější se však ukazují být tři možnosti překladu: *štěstí*, *blaženosti* a *zdar* (*zdařilý život*). Za nejvýstižnější pokládám *štěstí*, to je ostatně i bližší novověku a jako pojem se ze zmíněných tří rozhodně používá nejvíce, proto ho také budu po zbytek práce užívat i já.

⁸⁸ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1094a1-3.

⁸⁹ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1095a18-19.

⁹⁰ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1095b16-1096a14.

kterého se snaží dosáhnout každý jedinec. Tím se zdá být *štěstí*, protože je účelem žádaným o sobě, vždy se ho snažíme dosáhnout kvůli jemu samotnému, ne pro další jiný výsledek, čímž se stává konečným cílem všech, je tedy společný pro všechny účely a také lidi. Současně dělá život žádoucím a ničeho nepostrádajícím⁹¹. Aristoteles štěstí označil za nejvyšší dobro, jelikož je nejžádoucnější ze všech věcí a jako účel žádaný o sobě také nejdokonalejším dobrem. „*Štěstí jakožto cíl lidského života je však dobrem, ba dobrem nejvyšším*“⁹².

5.2.2. *Eudaimonia jako cíl pro lidský život*

Celý život člověka „ *míří k jednomu cíli, který mu propůjčuje tvar a smysl, a plní tak roli nejvyššího lidského dobra*“⁹³. Tento cíl je vrcholem, každý by ho chtěl dosáhnout a jen jeho, ničeho dalšího, je totiž nejdokonalejší. Zmiňovaným cílem nemůže být nic jiného než *štěstí*. „*Tuto klíčovou Aristotelovu úvahu lze parafrázovat vlastně velmi jednoduše: Každému jednání jde o jakési dobro, zároveň každé jednání cílí za něčím jiným, přesto však jde ve všech v jistém smyslu o totéž: o šťastný život (eudaimonia). To je také důvod, proč se většina lidí, prostých i vzdělaných, shoduje v pojmenování tohoto nejvyššího dobra a říká, že být šťasten je totéž jako dobře žít, dobře jednat a dobře se mít*“⁹⁴. To, že všichni máme jeden společný cíl, dobře pochopí jen rozumní jedinci, kteří se svým rozumem snaží život utvářet a neberou ho tedy na lehkou váhu. Ti mají také snahu vést dobrý život a můžou lépe uspět, pokud porozumí jeho cíli, který je potřeba umět odlišit od věcí, které se mu jen podobají⁹⁵.

5.2.3. *Eudaimonia a ctnosti*

Pro každého spočívá výměr štěstí v něčem jiném, pro někoho je štěstí ctností, pro druhého rozumností nebo moudrostí apod. Aristoteles uvádí, že ke ctnosti, nebo nějaké její stránce, náleží přiměřená duševní činnost z hlediska zdatnosti. Ctnost se pak pro některé jedince stává buď pouhým majetkem nebo užíváním, nebo spočívá právě ve výše zmíněné skutečné činnosti⁹⁶. Ctnostná činnost je nutná pro dosažení štěstí, protože to člověk nedostává od bohů, jak se někteří mylně domnívali, v tom případě by totiž mohlo být

⁹¹ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1097a31-b25.

⁹² ŠPINKA et al. *Přístupy k etice I.*, str. 20.

⁹³ ŠPINKA et al. *Přístupy k etice I.*, str. 14.

⁹⁴ SYNEK. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, str. 2.

⁹⁵ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1094a23-27.

⁹⁶ ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*, 1098b28-1099a1.

šťastné už novorozeně, které však o hodnotách a představě dobrého života ještě nemůže pranic vědět. Plně ctnostný člověk si naopak zaměření k dobrému životu již osvojil, proto dokáže v každé situaci jednat správně a se samozřejmostí⁹⁷.

Lidská bytost je sice velmi diferencovaná, vnitřně strukturovaná a komplexní, pokud se však všechny složky za cílem dosažení štěstí spojí a toto úsilí bude směřováno na péči o vlastní ctnost a její uskutečňování, naplní se i touha po subjektivním štěstí⁹⁸. Člověk ale není oprávněn sám posuzovat vlastní štěstí, jelikož to prostupuje celkovou zdařilostí lidského života. Štěstí vlastně nevychází ze subjektivního pocitu štěstí, které jedinec jakoby pociťuje, ani z osudu, který nám je dán něčím vyšším, což by bylo štěstí, které jedinec má. „Podle Aristotela tedy štěstí nemůžeme hledat nikde jinde než ve zdařilém, na ctnosti založeném uskutečnění naší přirozenosti a našich nejvlastnějších možností. Či přesněji, jeho terminologii vyjádřeno: *eudaimonia* je uskutečnění rozumové duše „podle ctnosti“, tedy na základě ctnosti a ve shodě s ní“⁹⁹.

Štěstí tedy se ctnostmi podle Aristotela nutně souvisí. Ctnost je jím označena za podmínku pro to, aby člověk mohl dosáhnout dobrého života a také štěstí. Štěstí je vlastně uskutečnění duše na základě ctnosti a ve shodě s ní. „U Aristotela zůstává člověk vystaven osudu, ale je schopen svůj ctnostný život ovlivňovat, utvářet a tak prodlužovat své štěstí“¹⁰⁰.

⁹⁷ ŠPINKA et al. *Přístupy k etice I.*, str. 36-37.

⁹⁸ ŠPINKA et al. *Přístupy k etice I.*, str. 37.

⁹⁹ ŠPINKA et al. *Přístupy k etice I.*, str. 20.

¹⁰⁰ HORYNA et al. *Filosofický slovník*, str. 397-398.

6. SROVNÁNÍ PLATÓNOVA A ARISTOTELOVA POJETÍ VZTAHU CTNOSTI A ŠTĚSTÍ

Aristoteles byl žákem slavného Platóna, avšak vždy nesouhlasil s tím, co vyučoval. Platón svou filosofii zaměřoval převážně na člověka a klíčovými pro něj bylo především vlastní přemýšlení a rozum, kdežto Aristoteles zkoumal i přírodu, např. Zemi nebo oblohu, umění nebo jazyk a ve svém myšlení kladl důraz na věcnou zkušenost. Výčet toho, jak tito dva nejvýznamnější filosofové antického světa nahlízejí na vztah ctnosti a štěstí, jsme uvedli výše, nyní se tedy pokusím shrnout v čem se spolu shodují a v čem si naopak rozporují.

Oba filosofové se jasně shodují na tom, že ctnosti se štěstím nějakým způsobem souvisí, tedy že spolu existují ve vzájemném vztahu. Podle nich nám ctnosti nebyly dány od narození, ale člověk na nich musí pracovat, osvojovat si je a neustále se jim učit, aby jimi mohl disponovat. Jsou tedy něčím, co se dá učit a co se lze naučit, přestože se Platón v dialogu *Menón* ohrazuje tvrzením, že jsou ctnosti božím darem a dostává se jich pouze těm, kterým se jich dostává, v *Protágorovi* zase říká, že je ctnost možné získat z příčinění a učení, jelikož i ze syna špatného člověka může vyrůst dobrý muž. Platón tedy striktně nezastává názor pro nebo proti učitelnosti ctností, avšak nezpochybňuje ani jednu. Je však velmi těžké stát se ctnostným, je to dlouhodobý proces a musíme tomu věnovat veškerou energii. Jak Platón, tak Aristoteles ctnosti rozumí jako stavu duše nebo duševní činnosti, rozhodně to tedy není nic tělesného, právě duše (a její složky) nás pohání v ctnostném jednání. Pro oba hraje v této tématice důležitou roli rozum, ctnosti totiž lze dosáhnout činností rozumu, musí být rozumem vedena, což se také projevuje při cestě o dosažení štěstí, jelikož i při ní rozum sehrává svou roli, roli intuitivního poradce při řešení situací, ve kterých jiné ctnosti nevědí rady. Jinak řečeno ctnost přináší štěstí pouze ve chvíli, kdy je sama prospěšná a taková může být jen rozumnost, protože ostatní ctnosti, nepodléhají-li rozumnosti, mohou sami o sobě škodit, což rozumnost sama nikdy nedokáže. Čím je člověk rozumnější, tím je šťastnější¹⁰¹.

V čem spolu tito dva antičtí filosofové ještě souhlasí, je koncepce dobrého života, na který oba kladou velký důraz. Pro Platóna je ctnost základním dobrem a zároveň uměním žít dobrý život, který pak slouží jako podmínka šťastného života. Ctnostný člověk je pro

¹⁰¹ PLATÓN. *Charmidés*, 176e7-174e3.

něj dokonale dobrý, protože dobře žije a jedná, a tím pádem i šťastný. Dobro je tu v pozici příčiny štěstí. Aristoteles pokládá ctnost jako součást ideje nejvyššího dobra, tudíž je rozhodně také nějakým dobrem a kdo je podle něj dobrým člověkem, rozhodně se chová dobře a prožívá dobrý život, což je Aristotelova definice štěstí. Štěstí je tedy také způsobeno dobrem. Je zde ještě nutné podotknout, že oběma velmi záleží na jednání jedince. Jednání usiluje o jakési dobro, stává se poté dobrým jednáním a protože co je dobré, je ctnostné, máme před sebou jednání ctnostné, jehož výsledkem je štěstí. Shoda tedy panuje i v tom, co přesně je podmínkou pro štěstí, kterou je tedy dobré jednání a celkově dobro v člověku.

Jelikož samotným ctnostem bylo vyhrazeno spoustu místa, mohlo by být zajímavé pokusit se určit, která z nich je pro Platóna a Aristotela tou nejvýznamnější a tím i zjistit, zda se v tomto jejich názory liší nebo shodují. Každý je dělí jinak, Platón vyzdvihuje čtyři nejdůležitější – spravedlnost, moudrost, statečnost a uměřenost. Aristoteles je dělí do dvou skupin – mravní a rozumové ctnosti. Přijde mi však, že každou konkrétní ctnost, kterou nějak obsáhleji zmiňují, pouze vychvalují a vlastně o všech říkají, že jsou skvělými a naprosto nepostradatelnými. To je samozřejmě pravda, ctnosti jsou obecně brány za to nejlepší, čím může člověk disponovat, avšak v rámci svého bádání mě zajímalo, zda nebude možné naleznout u každého z nich nějaký náznak přesvědčení, že by jedna mohla kralovat ostatním. U Platóna bych si dovolila vyzdvihnout spravedlnost, jelikož ta se v jeho dílech objevuje snad nejhojněji a proto mi přijde nejvýznamnější. Platón ji, dle mého názoru, bere jako samozřejmou pro každé lidské jednání, jelikož spravedlivý člověk je ten, kdo jedná přirozeně a Platón asi tak nevidí důvod, proč by se někdo neměl chovat na základě své přirozenosti. Spravedlnost však zase tolik nesouvisí se štěstím, s tím je více spojena moudrost, jelikož ta stojí v základu pro naplněný lidský život. V jedné kapitole výše bylo zmíněno, že „žádná ze ctností, ať už spravedlnost, statečnost, uměřenost či moudrost, však není prospěšná sama o sobě, vždy musí podléhat rozumnosti“, čímž je tedy nejvyšší váha připsána právě rozumnosti. Pokud by to opravdu znamenalo, že je pro Platóna rozumnost na vrcholu pomyslné hierarchie ctností, sešel by se v tomto názoru s Aristotelem, který říká, že pokud má člověk jednat ctnostně a podle etiky, stačí mu nechat se vést rozumem. Celkově je jím však rozumnost často zmiňována a většinou v takové souvislosti, kde převažuje nad ostatními.

V neposlední řadě je potřeba připomenout, že se oba autoři ve svých dílech dotkli tématu štěstí v obci, či ve společenství. Štěstí nezmiňovali pouze v případě jednotlivců, ale

zahrnuli ho i do takto širšího kontextu. V Platónově představě dokonalé obce, o které debatuje napříč celým dílem *Ústava*, je štěstí konečným cílem pro všechny občany, respektive pokud se podaří docílit stavu štěstí v rámci celé obce, pak může být šťastný každý jednotlivý občan. Ostatně chránit štěstí obce je jediným a životním úkolem strážců obce, je tedy zřízená pozice funkcionáře v obci přesně pro tento účel. Tímto tvrzením lehce nadsazuje kolektivní štěstí nad štěstí jednotlivců. Aristoteles je s tímto pojetím v zásadě v souladu, i pro něj stojí štěstí národa či obce nad štěstím jednotlivých občanů. Stát a především pak úředníci by měli lidi vychovávat a směřovat k tomu, aby jednali dobře, čímž by se měla dobře celá obec. Nejspíše i z tohoto důvodu je pro Aristotela politická nauka tak významná.

Dalším tématem objevujícím se u obou autorů je svoboda a otázka, jak souvisí se ctností či přímo štěstím. Platón v dialogu *Lysis* zmiňuje, že jen člověk svobodný ve svém jednání a chování může dosáhnout štěstí. Je potřeba, aby si každý plnil své touhy, tady však zdůrazňuji, že se jedná o touhy duševní nikoli tělesné, a dělal, co se mu zamane, samozřejmě s rozumem a nadhledem, protože teprve pak může usilovat o své vytyčené cíle a ty ho jistě dovedou k pocitu blaženosti. Pro Platóna je tak svobodná volba možná. Aristoteles na svobodné rozhodnutí moc nevěří, sice říká, že aby člověk mohl být ctnostný, musí si to sám dobrovolně zvolit, ale ctnostně jednat podle něj svobodně nelze, jelikož takové jednání si volíme pro něj samotné, protože je ctnostné a my chceme jaksí vytrvat ve ctnostném stavu, proto tak jednáme záměrně. Záměrná volba je nicméně klíčovou v počátcích jednání podle rozumových ctností, jak už bylo zmíněno ve stejnojmenné kapitole.

Poslední, a pro tuto práci významná, je komparace Platónova a Aristotelova pojetí cíle, myšleno tedy životního cíle člověka. Platón o tom, co je životním cíle člověka pojednává snad ve většině svých děl, jakožto zastávce *eudaimonismu* tvrdí, že všichni chceme být přirozeně šťastni, tedy vést svůj život dobře, abychom při něm zakoušeli radost. Nejvyšším cílem člověka ustanovuje Platón blaženost, to je konečný cíl pro každého, jediná věc, na které nakonec záleží, nad kterou se člověk ve svých posledních hodinách zamyslí a odpoví si tak na otázku, zda měl jeho život smysl a byl to život šťastný. Aristoteles zůstává u své praktické moudrosti, která učí člověka nerozvažovat jen o cílech, ale spíše komplexněji o otázce dobrého života, jelikož ten by měl být životním cílem jedince. Každý z nás si stanovuje jiné cíle, své vlastní, ale pokud bychom se na to měli podívat obecně a rozhodnout, zda je něco cílem pro všechny, zda mají všichni něco

společného, skončíme u štěstí, jelikož to je nejvyšším cílem a dobrem všech stejně.
Nakonec jde vždy o totéž, o šťastný život.

7. ZÁVĚR

V úvodu byla nastíněna otázka štěstí, co znamenala v době antické a jak je tomu dnes. Bakalářská práce nám přinesla poznatky o tom, jak tomu bylo v antice díky výkladu, jak na štěstí nahlíželi dva nejvýznamnější filosofové té doby, Platón a Aristoteles. Tito autoři jsou i v dnešní době nejhojněji citováni a lidé se k jejich filosofii stále vrací, ať už pro nějaké vlastní potřeby, nebo např. v rámci vzdělávání. Antická filosofie nikdy neztratila svoji moc a dnes, kdy trh s knihami o všemožné motivaci praská ve švech, je to pořád ona, ze které se vychází, protože všechny počátky motivace lidského jednání nalezneme právě v době antické.

Platón i Aristoteles chápali dobrý život jako podmínku pro štěstí každého jedince, v tom se shodují. Člověk, který chce dosáhnout štěstí, pocitu blaženosti, musí vést život založen na ctnostech, protože pouze ctnostné jednání je dobré a koná-li člověk dobro, nemá žádné strasti a starosti, proto musí nutně být šťastný. Ctnost je morální vlastnost, je to stav duše, který jedince nabádá dobře a čestně jednat, jedná se tedy o určitou dispozici k tomu konat během svého života dobro. Ctnosti je však nutné konat, nestačí jich pouze mít, ale jedině konáním dobra lze dosáhnout určité radosti, spokojenosti. Štěstí je pak uskutečnění duše na základě ctnosti a ve shodě s ní.

Platón se s Aristotelem ve většině témat probraných v této bakalářské práci shodují, přičemž se jednalo o významná témata jako člověk, život, postoj člověka k ostatním a celému světu. Bylo zde vysvětleno, na čem podle těchto svou filosofů v životě nejvíce záleží a v tomto se prakticky shodují. Líbí se mi jejich myšlenka provázanosti dobrého jednání a štěstí, jelikož ani jeden neuznává jako podmínku pro štěstí vlastnění nějakého majetku, to podle nich totiž lidé akorát kazí, jelikož to závisí pouze na tělesných potřebách, s duší majetek nemá pranic společného. V tomto se liší doba antická od té dnešní. Většina dnešních lidí se domnívá, že čím větší dům a více peněz bude mít, tím je toto vlastnictví udělá bohatšími. Osobně je mi bližší ta antická představa štěstí, protože majetek je věci pomíjivou, kdežto s hodnotami žije člověk celý život. Pokud by si lidé vzali alespoň málo z děl těchto dvou významných autorů, byl by svět lepším místem.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ARISTOTELÉS. *O duši*. 2. nezměněné vyd. Praha: Rezek, 1995, 298 s. ISBN 80-901796-4-9.
2. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4. nezměněné vyd. Praha: Rezek, 2013 (přel. Antonín Kříž), 291 s. ISBN 978-80-86207-35-3.
3. BLECHA, Ivan, BRÁZDA, Radim, BŘEZINA, Jan, FLOSS, Karel, FLOSS, Pavel, HORYNA, Břetislav ... ZUMR, Josef. *Filosofický slovník*. 2. rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 463 s. ISBN 80-7182-064-4.
4. HAVLÍČEK, Aleš, CHVATÍK, Ivan a Jakub JINEK, *Dialog, etika a politika: studie k Platónovým raným a středním dialogům*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015, 255 s. ISBN 978-80-7298-518-0.
5. JIRSA, Jakub, Karel THEIN a Jakub JINEK. *Obec a duše: K Platónově praktické filosofii*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2014, 378 s. ISBN 978-80-7007-426-8.
6. MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctností: K morální krizi současnosti*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004, 332 s. ISBN 80-7298-082-3.
7. PATOČKA, Jan. *Platón: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 379 s. ISBN 80-04-25609-0.
8. PATOČKA, Jan. *Sókratés: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 157 s. ISBN 80-04-24383-0
9. PLATÓN. *Euthydemos* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 119-166, ISBN 80-7298-066-1.
10. PLATÓN. *Gorgias* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 233-335, ISBN 80-7298-066-1.
11. PLATÓN. *Hippias menší* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 417-434, ISBN 80-7298-066-1.
12. PLATÓN. *Charmidés* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 25-55, ISBN 80-7298-066-1.
13. PLATÓN. *Kritón* in *Platónovy spisy I.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 65-80, ISBN 80-7298-062-9.
14. PLATÓN. *Lachés* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 59-86, ISBN 80-7298-066-1.
15. PLATÓN. *Lysis* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 89-116, ISBN 80-7298-066-1.

16. PLATÓN. *Menón* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 339-379, ISBN 80-7298-066-1.
17. PLATÓN. *Obrana Sókrata* in *Platónovy spisy I.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 33-61, 80-7298-062-9.
18. PLATÓN. *Prótagoras* in *Platónovy spisy III.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), s. 169-229, ISBN 80-7298-066-1.
19. PLATÓN. *Ústava* in *Platónovy spisy IV.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný), ISBN 80-7298-067-X.
20. RACHELS, James. *The elements of moral philosophy*. 4. vyd. Boston: McGraw-Hill, 2003, 218 s. ISBN 0-07-247690.
21. REZEK, Petr. *Spravedlnost jako zdatnost (studijní texty)*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, edice PomFil, 1996, 109 s. ISBN 80-86005-04-6.
22. SPAEMANN, Robert. *Štěstí a vůle k dobru: Pokus o etiku*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1998 (přeložili Mario Stretti a Marian Zajíček), 219 s. ISBN 80-86005-01-0.
23. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka. K pojetí lidské přirozenosti v Etice Nikomachově*. Disertační práce. Praha, 2011. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce prof. PhDr. Jan SOKOL, Ph.D., CSc. Dostupné také z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47772/IPTX_2009_1_11240_0_249594_0_80676.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
24. KARFÍKOVÁ, Lenka, KRÁSA, Ondřej, MIKEŠ, Vladimír, NĚMEC, Václav, ŠPINKA, Štěpán a THEIN, Karel. *Přístupy k etice I*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2014, 228 s. ISBN 978-80-7007-430-5.